

УДК 323.1(438)

С.Л. Самкова,

аспірант кафедры дыпламатычнай і консульскай службы БДУ

ПАЛІТЫКА-ПРАВОВАЕ СТАНОВІШЧА НАЦЫЯНАЛЬНЫХ І ЭТНІЧНЫХ МЕНШАСЦЕЙ У РЭСПУБЛІЦЫ Польшчы

Эфектыўнае рэгуляванне інтарэсаў нацыянальных і этнічных меншасцей з'яўляецца неабходнай умовай для функцыянавання і развіцця палітычных сістэм сучасных краін. Не выпадкова ў большасці з іх праблемам меншасцей надаецца значная ўвага як на заканадаўчым узроўні, так і ў працэсе ажыццяўлення палітычнага курсу. Нягледзячы на тое, што Рэспубліку Польшчы можна назваць манацыянальнай дзяржавай з нязначнай колькасцю нацыянальных і этнічных груп (падчас апошняга перапісу насельніцтва больш за 93 % жыхароў назвалі сябе палякамі), праблема меншасцей для дадзенай краіны застаецца актуальнай. Ад збалансаванасці палітыкі дзяржавы ў гэтай сферы залежыць не толькі стабільнасць у грамадстве, але і прызнанне Польшчы як паўнаважнага суб'екта еўрапейскай і міжнароднай палітыкі.

Мэта даследавання – вывучэнне і аналіз эфектыўнасці ажыццяўлення палітыка-прававога рэгулявання становішча нацыянальных і этнічных меншасцей у польскай дзяржаве.

Нягледзячы на актуальнасць дадзенай тэматыкі, абумоўленай каштоўнасцю этнічнага і нацыянальнага плюралізму як неад'емнай асновы дэмакратычнай палітычнай сістэмы, у айчынай навуковай літаратуры яна не знайшла належнага адлюстравання. Маецца пэўная колькасць прац, у якіх часткова закранаецца гэтая праблема, аднак адсутнічае яе комплексны разгляд (у прыватнасці, працы такіх аўтараў, як Н. Баршчэўская [1], М. Бацян [2], А. Гардзіенка [3], А. Іваноў [4]). Сярод польска-беларускіх аўтараў неабходна адзначыць працы Я. Мірановіча [5–6], прысвечаныя нацыянальнай палітыцы Польшчы і яе асаблівасцям.

Уяўляецца, што вынікі даследавання паспрыяюць сістэматызацыі і пашырэнню навуковых ведаў у сферы рэгулявання палітыка-прававога становішча меншасцей у Рэспубліцы Польшчы, а таксама ў пэўнай ступені дапамогуць выпрацоўцы эфектыўнай мадэлі беларускай дыяспаральнай палітыкі.

Трэба адзначыць, што на працягу доўгага часу дзяржаўная палітыка ў адносінах да нацыянальных і этнічных меншасцей на тэрыторыі Польшчы была накіраваная на асіміляцыю гэтых груп насельніцтва, што ў поўнай меры адпавядала палітычнай стратэгіі кіраўніцтва краіны, сканцэнтраванай на пабудове ўні-

тарнай, манаэтнічнай дзяржавы з абсалютным дамінаваннем тытульнай нацыі [4].

Сучасны перыяд палітыкі Польшчы ў адносінах да меншасцей распачаўся ў канцы 80-гг. XX ст., што звязана з прыходам да ўлады паслядоўнікаў «Салідарнасці» (польскае аб'яднанне прафсаюзаў антытатарнай, антыкамуністычнай накіраванасці, створанае ў 1980 г.), прызнаннем на дзяржаўным узроўні прынцыпу «я той, кім сябе лічу» і распрацоўкай агульнай праграмы дзеянняў у дачыненні да прадстаўнікоў этнічных і нацыянальных груп.

Асновай рэгулявання палітыка-прававога статусу меншасцей у Польшчы з'яўляецца шэраг міжнародных і нацыянальных дакументаў, сярод якіх Рамачная канвенцыя аб абароне нацыянальных меншасцей, Еўрапейская хартыя рэгіянальных моў і моў меншасцей, Канстытуцыя Рэспублікі Польшчы, Закон Рэспублікі Польшчы (далей – РП) «Аб нацыянальных і этнічных меншасцях і рэгіянальнай мове» і інш. Адзначым таксама, што польскі ўрад прымае актыўны ўдзел у дзеяннях Арганізацыі па пытаннях бяспекі і супрацоўніцтва ў Еўропе (далей – АБСЕ) у галіне абароны правоў меншасцей. Пры садзейнічанні АБСЕ Польшчы падпісала Дакумент Капенгагенскай нарады канферэнцыі па чалавечым развіцці, а таксама Хельсінскую дэкларацыю.

Асобна агаворваюцца правы меншасцей у Канстытуцыі краіны. Паводле асноўнага закона, Рэспубліка Польшчы з'яўляецца дэмакратычнай прававой дзяржавай, агульным здабыткам усіх яе грамадзян і ажыццяўляе прынцыпы сацыяльнай справядлівасці, забяспечвае свабоду, правы чалавека і грамадзяніна, іх бяспеку, ахоўвае нацыянальную спадчыну і ўласнасць. Ва ўсіх раздзелах Канстытуцыі падкрэсліваецца раўнапраўе грамадзян краіны незалежна ад нацыянальнай ці(або) канфесійнай прыналежнасці, іх агульныя правы і абавязкі [7, с. 92]. Відавочна, што спецыяльнае замацаванне правоў і свабод прадстаўнікоў нацыянальных і этнічных груп у Канстытуцыі Рэспублікі Польшчы звязана з агульнаеўрапейскімі і міжнароднымі палітычнымі тэндэнцыямі ў дадзенай сферы, якія характарызуюцца ўсебаковым прызнаннем правоў меншасцей.

Трэба звярнуць увагу на тое, што заканадаўства польскай дзяржавы вылучае нацыянальную і этнічную меншасці як асобныя

палітыка-прававыя катэгорыі, нягледзячы на неадназначнасць і дыскусійнасць дадзенага выдзялення. Так, згодна з 2 артыкулам Закона РП «Аб нацыянальных і этнічных меншасцях і рэгіянальнай мове», нацыянальнай меншасцю прызнаецца група польскіх грамадзян, якая валодае шэрагам наступных прыкмет: з'яўляецца меншай па колькасці ў параўнанні з астатняй часткай насельніцтва Рэспублікі Польшча; істотным чынам адрозніваецца ад астатніх грамадзян мовай, культурай ці традыцыямі; імкнецца захаваць уласную мову, культуру ці традыцыі; захоўвае самаўсведамленне уласнай гістарычнай нацыянальнай супольнасці і скіравана на яе выражэнне і ахову; яе продкі жылі на сучаснай тэрыторыі Рэспублікі Польшча не менш за 100 год; атаясамлівае сябе з народам, арганізаваным ва ўласную дзяржаву. Асноўнае адрозненне нацыянальнай ад этнічнай групы з'яўляецца тое, што апошняя не атаясамлівае сябе з народам, арганізаваным ва ўласную дзяржаву. Згодна з вышэйзгаданым законам, караімская, лэмкоўская, ромская і татарская меншасці належаць да этнічных. У сваю чаргу да нацыянальных адносяцца беларуская, чэшская, літоўская, нямецкая, армянская, руская, славацкая, украінская, яўрэйская меншасці.

Аднак Рэспубліка Польшча гарантуе і забяспечвае аднолькавы аб'ём правоў і свабод як нацыянальным, так і этнічным групам, накіраваных, з аднаго боку, на інтэграцыю і стымуляванне іх удзелу ў грамадскім жыцці, з другога – на захаванне культурнай адметнасці дадзеных груп насельніцтва.

Так, у краіне на заканадаўчым узроўні забараняецца дыскрымінацыя на нацыянальнай ці этнічнай глебе і асіміляцыя меншасцей. Акрамя таго, прадстаўнікі дадзеных груп не абавязаны абнародваць паходжанне, мову ці рэлігію і маюць права на свабоднае карыстанне сваёй мовай у прыватным і грамадскім жыцці, яе вывучэнне, распаўсюджванне і абмен інфармацыяй на ёй, а таксама размяшчэнне звестак прыватнага характару. Прадугледжана магчымасць выкарыстання ў муніцыпальных органах моў меншасцей у якасці дапаможных у выпадках, калі ў муніцыпалітэтах колькасць жыхароў, якія складаюць меншасць, не менш чым 20 % ад агульнай колькасці насельніцтва [8]. Дадзенае палажэнне дае права прадстаўнікам гэтых груп звяртацца да муніцыпальных улад на дапаможнай мове ў пісьмовай ці вуснай форме і атрымліваць, па іх просьбе, адказ на ёй, што, безумоўна, з'яўляецца станоўчым фактарам для захавання іх культурнай тоеснасці і адметнасці.

Польскае заканадаўства дазваляе выкарыстоўваць дадатковыя, традыцыйныя назвы месц на мове меншасці разам з афіцыйнымі

назвамі адпаведных месц і фізіка-геаграфічных аб'ектаў, назваў вуліц у выпадку, калі колькасць жыхароў муніцыпалітэта, якія прадстаўляюць меншасць, складае не менш чым 20 % ад агульнай колькасці жыхароў гэтага муніцыпалітэта або калі больш за палову яго жыхароў, якія прынялі ўдзел у кансультацыях, выказаліся на карысць прыняцця дадатковай назвы адпаведнага месца на мове меншасці. Акрамя таго, прадстаўляецца права асобам, прыналежным да меншасці, выкарыстоўваць і пісаць уласныя імёны і прозвішчы згодна з правіламі правапісу сваёй мовы, у тым ліку падчас рэгістрацыі актаў грамадзянскага стану і дакументаў [8]. У сваю чаргу Адміністрацыйна-працэсуальны кодэкс РП, Грамадзянскі працэсуальны кодэкс РП і Крымінальна-працэсуальны кодэкс РП прадугледжваюць магчымасць для прадстаўнікоў нацыянальных і этнічных груп карыстацца дапамогай перакладчыкаў.

Згодна з Законам РП «Аб сістэме адукацыі», дзяржаўныя школы і навучальныя ўстановы дазваляюць навучэнцам з ліку меншасцей захоўваць і развіваць пачуццё нацыянальнай, этнічнай, моўнай і рэлігійнай самабытнасці, а таксама ўласную гісторыю і культуру. Заканадаўства Польшчы прадугледжвае, што пры арганізацыі дзейнасці школ, у якіх павінны атрымліваць адукацыю дзеці, якія належаць да меншасцей, улічваюцца патрэбы бацькоў, навучэнцаў і суполкі канкрэтнай меншасці. У краіне існуюць школы, дзе выкладанне вядзецца на мове меншасці, школы з дадатковымі класамі па вывучэнні такіх моў, а таксама двухмоўныя школы.

У працоўнай сферы ўсім польскім грамадзянам забяспечваюцца аднолькавыя правы ў тым, што тычыцца ўстанаўлення і спынення працоўных адносін, умоў занятасці, павышэння ў пасадае і доступу да прафесійнай падрыхтоўкі з мэтай павышэння кваліфікацыі незалежна ад нацыянальнасці і этнічнага паходжання. Акрамя таго, артыкул 11 Працоўнага Кодэкса РП прадугледжвае, што любая дыскрымінацыя, прамая ці ўскосная, у працоўнай сферы з'яўляецца недапушчальнай.

Адзначым, што этнічным і нацыянальным групам на тэрыторыі Польшчы гарантаваны шэраг палітычных правоў. Польскія грамадзяне, якія прадстаўляюць нацыянальныя меншасці, удзельнічаюць на аснове агульных прынцыпаў у выбарах Прэзідэнта, выбарах сейма і сената, выбарах муніцыпальных і раённых саветаў і сходаў ваяводстваў, а таксама ў прамых выбарах кіраўнікоў суполак і мэраў адміністрацыйных цэнтраў і гарадоў [8]. Гэта таксама распаўсюджваецца на ўдзел у агульнанацыянальных і мясцовых рэфэрэндумах. Адным з важнейшых палітычных правоў, якое гарантавана

нацыянальным і этнічным меншасцям у Польшчы Законам РП ад 7 красавіка 1989 г. «Аб асацыяцыях», з'яўляецца права на стварэнне асацыяцыі. З 1989 г., калі дадзены прававы акт уступіў у сілу, было зарэгістравана больш за 120 асацыяцый прадстаўнікоў этнічных і нацыянальных груп [9].

Відавочна, што эфектыўнае рэгуляванне палітыка-прававога становішча нацыянальных і этнічных меншасцей не можа ажыццяўляцца без спецыялізаваных дзяржаўных структур. Галоўным органам у Польшчы, які займаецца пытаннямі нацыянальных і этнічных меншасцей, з'яўляецца Міністэрства адміністрацыі і цыфрызацыі (раней дадзенымі пытаннямі займаліся Міністэрства ўнутраных спраў і адміністрацыі, а потым Міністэрства культуры), у асноўныя функцыі якога ўваходзяць: забеспячэнне правоў і патрэб меншасцей шляхам прыняцця захадаў у інтарэсах меншасцей; захаванне і развіццё самабытнасці, культуры і моў меншасцей, а таксама забеспячэнне поўнай грамадзянскай інтэграцыі асоб, якія належаць да меншасцей; ажыццяўленне прынцыпу роўнага звароту, незалежна ад этнічнага паходжання; аналіз і ацэнка прававога і сацыяльнага становішча меншасцей; распаўсюджванне ведаў аб меншасцях і іх культуры і ініцыяванне даследаванняў пра становішча меншасцей; прыняцце мер па захаванні і развіцці рэгіянальных моў і інш. [8].

Асобамі, якія адказваюць за каардынацыю работы адміністрацыйных органаў кіравання і выконваюць задачы ў інтарэсах меншасцей, а таксама меры, накіраваныя на забеспячэнне павагі правоў і супрацьдзеянне дыскрымінацыі іх прадстаўнікоў у ваяводствах, з'яўляюцца ваяводы. Для ажыццяўлення захадаў у інтарэсах дадзеных груп насельніцтва ваявода абавязаны ўзаемадзейнічаць з органамі самакіравання, сацыяльнай арганізацыі і асабліва з арганізацыямі меншасцей [8].

На аснове Закона «Аб нацыянальных і этнічных меншасцях і рэгіянальнай мове» ў Польшчы створана Супольная Камісія ўрада і нацыянальных і этнічных меншасцей – дарадчы і кансультатыўны орган прэм'ер-міністра РП. Супольная Камісія складаецца з прадстаўнікоў дзяржаўных адміністрацыйных устаноў, нацыянальных і этнічных груп, абшчыны, якая выкарыстоўвае рэгіянальную мову, а таксама сакратара Супольнай Камісіі. Да вырашэння задач гэтай камісіі адносяцца наступныя: выражэнне меркаванняў аб забеспячэнні правоў і патрэб меншасцей, а таксама ацэнку парадку забеспячэння гэтых правоў, прапанова захадаў з мэтай забеспячэння правоў і патрэб меншасцей; выказванне меркаванняў аб праграмах, закліканых забяспечваць умовы,

якія спрыяюць захаванню і развіццю культурнай самабытнасці той ці іншай меншасці, а таксама захаванню і развіццю рэгіянальнай мовы; выказванне меркаванняў аб праектах законаў, якія тычацца меншасцей; выказванне меркаванняў адносна долі бюджэтных сродкаў і прынцыпаў іх размеркавання на мэты аказання падтрымкі дзейнасці, накіраванай на абарону, захаванне і развіццё культурнай самабытнасці меншасцей, а таксама захаванне і развіццё рэгіянальнай мовы; прыняцце захадаў па супрацьдзеянні дыскрымінацыі ў адносінах да асоб, якія належаць да меншасці і інш. [8]. Пасяджэнні дадзенага дарадчага органа адбываюцца не радзей, чым два разы на год.

Аднак, нягледзячы на дадзеныя мажлівасці і гарантаваныя правы, трэба заўважыць, што прадстаўнікі меншасцей Польшчы выкарыстоўваюць іх не ў поўнай меры, што тлумачыцца як паступовымі працэсамі асіміляцыі, так і агульным зніжэннем узроўню грамадзянскай актыўнасці гэтых груп насельніцтва. Заўважым, што падчас 39-га пасяджэння Супольнай Камісіі ўрада і нацыянальных і этнічных меншасцей, якое адбылося ў верасні 2013 г. у горадзе Жэшаве, былі абмеркаваны не толькі станючыя тэндэнцыі ў дадзенай сферы, але і асноўныя праблемы меншасцей у Польшчы, сярод якіх найбольш значным з'явілася пытанне фінансавання дзейнасці адзначаных груп насельніцтва, а таксама абмежаваны ўдзел іх прадстаўнікоў у палітычным жыцці.

Старшыня Беларускага грамадска-культурнага таварыства ў Беластоку Ян Сычэўскі, які ўзельнічаў у вышэйзгаданым пасяджэнні, паведаміў, што «ўрад прыняў прапанову бюджэту дзяржавы на 2014 г., у якой на нацыянальныя меншасці прыпадае не 16 млн, а 13 млн злотых» [10]. У сваім ранейшым выступленні падчас сустрэчы кіраўнікоў нацыянальна-культурных аб'яднанняў Беларусі і Польшчы (10 жніўня 2013 г. у Беластоку) Я. Сычэўскі заўважыў, што «сучасная сістэма польскага ўрадавага фінансавання прыводзіць да ліквідацыі практычна ўсіх штатных работнікаў нацыянальна-культурных аб'яднанняў у Польшчы, спыняецца фінансаванне офісных памяшканняў, фінансуюцца толькі асобныя праекты і мерапрыемствы» [10].

Адносна палітычнай актыўнасці меншасцей у Польшчы адзін з удзельнікаў апошняга пасяджэння Супольнай Камісіі Славамір Іванюк адзначыў: «Грамадскае і палітычнае жыццё нацыянальных і этнічных меншасцей у Польшчы выглядае не лепшым чынам, бо толькі нямецкая меншасць і іх удзел прадстаўлены ў больш пашыраным маштабе, акрамя таго яны маюць прадстаўніцтва ў парламенце, аднак і тут назіраецца цікавая тэндэнцыя – за 20 гадоў немцаў у парламенце зменшылася ад 4 да 1» [11].

Відавочна, што пазначаныя пытанні з'яўляюцца істотнымі і ад іх комплекснага вырашэння будзе залежыць ступень эфектыўнасці дзяржаўнай палітыкі Польшчы ў дачыненні да нацыянальных і этнічных меншасцей, што пражываюць на яе тэрыторыі.

Такім чынам, нягледзячы на тое, што Польшча фактычна з'яўляецца монанацыянальнай краінай, палітыка-прававое рэгуляванне становішча нацыянальных і этнічных меншасцей ажыццяўляецца ў рэспубліцы ўсебакова і абапіраецца на значны масіў палітыка-прававых дакументаў як міжнароднага, так і ўнутрыдзяржаўнага характару. Палітыка краіны ў дадзенай сферы праводзіцца праз сістэму органаў кіравання і самакіравання з улікам інтарэсаў, правоў і свабод усіх меншасцей. Аднак уяўляецца, што павелічэнне аб'ёму фінансавання дзейнасці нацыянальных і этнічных меншасцей на тэрыторыі Польшчы, а таксама стымуляванне іх палітычнай актыўнасці паспрыяе павелічэнню ступені эфектыўнасці палітыкі польскай дзяржавы ў дадзенай сферы, што вызначыць узровень стабільнасці функцыянавання польскай палітычнай сістэмы як цэласнай і дэмакратычнай на сучасным еўрапейскім і міжнародным узроўнях.

ЛІТАРАТУРА

1. Баршчэўская, Н. Беларуская меншасць у Польшчы – праблемы і дасягненні / Н. Баршчэўская // МГА «ЗБС «Бацькаўшчына» [Электронны рэсурс]. – 2013. – Рэжым доступу: http://www.zbsb.org/index.php?option=com_content&view=article&id=807:-q-q&catid=34:2008-08-07-08-35-02&Itemid=104. – Дата доступу: 10.01.2013.
2. Беларуская дыяспара: нарысы гісторыі і сучаснага стану / М.М. Бацяян [і інш.]. – Мінск: Трыалета, 2006. – 160 с.
3. Гардзіенка, А. Беларуская дыяспара. Сучасныя праблемы і перспектывы / А. Гардзіенка // МГА «ЗБС «Бацькаўшчына» [Электронны рэсурс]. – 2014. – Рэжым доступу: http://www.zbsb.org/index.php?option=com_content&view=article&id=808:-q-q&catid=34:2008-08-07-08-35-02&Itemid=104. – Дата доступу: 11.02.2014.

4. Іваноў, А. «Абуджаная» этнічнасць ці рэгіянальны сепаратызм / А. Іваноў // Беларуская думка. – 2013. – № 5. – С. 94–98.
5. Mironowicz, E. Polityka narodowościowa PRL / E. Mironowicz // Kamunikat [Электронны рэсурс]. – 2014. – Рэжым доступу: http://kamunikat.org/usie_knihi.html?pubid=3196. – Дата доступу: 09.03.2014.
6. Mironowicz, E. Białorusini w Polsce (1919–2009) / E. Mironowicz // Kamunikat [Электронны рэсурс]. – 2014. – Рэжым доступу: http://kamunikat.org/usie_knihi.html?pubid=16125. – Дата доступу: 09.03.2014.
7. Ганцкая, О.А. Проблемы меншасцей у дзяржаўнай палітыцы Польшчы (1945–1997 гг.) / О.А. Ганцкая // Этнас, Грамадства, Дзяржава. – 2000. – № 1. – С. 88–93.
8. Ustawa o mniejszościach narodowych i etnicznych oraz o języku regionalnym / Departament Wyznań Religijnych oraz Mniejszości Narodowych i Etnicznych [Электронны рэсурс]. – 2014. – Рэжым доступу: <http://isap.sejm.gov.pl/Download.jsessionid=C7D68796490EAB79E5CFD0204A61E52?id=WDU20050170141&type=3>. – Дата доступу: 09.03.2014.
9. Дзякава, В. Нацыянальныя праблемы ў Польшчы: стаўленне да нацыянальных меншасцей / В. Дзякава // Цэнтр палітычнага аналізу і прагназавання «Цэнтурыйн» [Электронны рэсурс]. – 2014. – Рэжым доступу: <http://centurion-center.narod.ru/poland.html>. – Дата доступу: 09.03.2014.
10. Жыць разам нам дадзена лёсам / І. Савасценка // Рэспубліка [Электронны рэсурс]. – 2013. – Рэжым доступу: <http://www.respublika.info/5809/contacts/article63649/>. – Дата доступу: 09.03.2014.
11. Славамір Іванюк пра асноўныя праблемы нацменшасцей у Польшчы / Р. Дамброўскі // Беларускае Радыё Рацыя [Электронны рэсурс]. – 2013. – Рэжым доступу: <http://www.polski.pro/news/2013-09-20-776>. – Дата доступу: 09.03.2014.

SUMMARY

The article is devoted to the political and legal status of national and ethnic minorities in the Republic of Poland. In this article the author focused on the consideration of fundamental rights and freedoms, which are provided by the Polish state to ethnic and national minorities, as well as on the major issues in the political and legal status of these groups.

Паступіў у рэдакцыю 02.06.2014 г.